

Fremdschämen: Başkasının Yerine Utanma

Utanç duygusu hakkında düşünmenin belki de en verimli yollarından birisi “başkası adına/yerine utanma” üzerine düşünmektir diye yazmıştım. Bir de, başkasının başarısızlığı ve suçluluğu ile kurulan sahici bir özdeşimden kaynaklanan “başkası adına/yerine utanma”yı bir tavır/duygu birliği, başkası için acı duyabilmek, birlikte dertlenmek, düşen birine eğilmek ve şefkatle uzanmakla bitişen/yakınlaşan yüce bir insanlık durumu, özgül bir düşünme biçimi olarak görmek gerektiğini. Sonra hoş bir karşılaşma oldu. Sevgili Işık Barış Fidaner sayesinde, online bir dergide “Fremdschämen” den (başkasının yerine utanma) bahseden bir yazı okudum.[1] Her dilin kendine has güzelliklerinin yeni bir örneği olarak.

Günümüzün en önemli fenomenlerinden birisi cehaletin, cehalet ve bilmeme tutkusunun yaygınlığı ve egemenliği. Gündelik hayat pratiklerinden politikaya hemen her alanı belirleyen bir güç ve yatkınlık bu. Otoriter/popülist lider ve siyasi hareketlerin hitap ettiği, oynadığı ve karşılık bulduğu gri boşluğu yaratan da aynı ürkütücü cehalet tutkusu. Bunun sapkınlıkla, sapkın öznel yapıya yol açan inkâr tutumuyla ve utanç duygusunun kaybıyla doğrudan bir ilişkisi var.

İnsanın bir özne olarak ortaya çıkışı, ruhsal bir kimlik edinmesi, kendi arzu ve eksiği ile Öteki'nin arzu ve eksiği arasında kurulan bir köprü ve karşılıklı ilişkinin oluşturduğu bir süreç sayesinde. Öteki ile sonu gelmez bu diyalektik süreç boyunca ortaya çıkan sorular ve bunlara getirilen çözümler boyunca kendi öznelliğimizi, ruhsal yapımızı inşa ederiz: “Söz konusu bu Öteki beni gerçekten arzuluyor mu?”, “Onun arzusunu tatmin edebiliyor muyum?”, “Bütünüyle insafına kaldığımı hissettiğim bu Öteki kimdir?”, “Bu Öteki benden gerçekten ne istiyor?” “Beni bırakıyor mu?” Mütemadiyen yeni biçimleriyle karşımıza çıkıp duracak o sorular etrafında anlamlandırıyoruz ilişkilerimizi ve hayatımızı.

Sapkın özne, Öteki ile nevroitikten tümüyle farklı bir ilişki içindedir. Nevrotiğin Öteki'nde algıladığı eksikliği inkâr eder. İnkâr sapkının kullandığı temel savunma mekanizmasıdır: Birbiriyle çelişen fikir ve bilgilere aynı anda ve güçlü bir biçimde tutunma, her iki bilgi ve fikrin hakiki olduğuna dair temel bir inanç besleme, bir fikri ya da düşünceyi aynı anda hem yadsıma hem de kabul etme tavrıdır. Tuhaf bir eşzamanlılığın edimselleşmesidir. Sahtekarlık ve ikiyüzlülüğün ruhsal altyapısını, “meşruiyet” zeminini sağlar. Bu yüzden, sapkının “ben kimim?” sorusuna daima doğrudan ve net bir yanıtı vardır. Ötekini tamamlayan bir nesnedir sapkın özne. Utanç duygusundan azade, utanmanın çok ötesindedir.

Utanç çünkü;

“...kendimize veya değer verdiğimiz insanlara başka birinin gözünden baktığımızda değil, Öteki'nde aniden dikkatimizi çeken bir eksiklik olduğunda uyanır. O anda özne kendisini, Öteki'nin arzusunun gerçekleşmesi olarak, dünyanın merkezi olarak deneyimlemez artık; o merkez şimdi ondan hafifçe kayar, öznenin kendi içinde bir mesafe açılmasına yol açar. Bu mesafe, suçluluk duygusu doğuran ve kendimizi Öteki'nin karşısında geri döndürülemez bir şekilde borçlu hissetmemize yol açan o “süperegosol” mesafe değil, tam aksine borcu silip temizleyen mesafedir. Suçluluk duygusunun aksine utançta görünürlüğümüzü deneyimleriz; ama gören dışsal bir Öteki yoktur burada, zira utanç Öteki'nin var olmadığının kanıtıdır.”[2]

[1] Abi Carter, “What does fremdschamen mean”, *I am Expat*-19 Haziran 2021

[2] Joan Copjec, *Tut ki Kadın Yok*, (çev. Barış Engin Aksoy), *Encore*, 2015, s. 136.

Erdoğan Özmen

13 Nisan 2022 Çarşamba,

Birikim Dergisi